

3. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ

3.1. Δημιουργικότητα και χαρισματικότητα.

« Το αληθινά δημιουργικό μυαλό σε κάθε πεδίο δεν είναι τίποτα περισσότερο από αυτό: Ένα ανθρώπινο πλάσμα γεννημένο αντικανονικά, απάνθρωπα ευαίσθητο. Για αυτόν ένα άγγιγμα είναι ένα χτύπημα, ένας ήχος είναι ένας θόρυβος, μία ατυχία είναι μία τραγωδία, η χαρά είναι μία έκσταση, ένας φίλος είναι ένας εραστής, ένας εραστής είναι ένας θεός, μία αποτυχία είναι ένας θάνατος.

Προσθέστε σε αυτόν τον εξαιρετικά λεπτεπίλεπτο οργανισμό την ακατάπαυστη ανάγκη να δημιουργεί, να δημιουργεί, να δημιουργεί -έτσι ώστε χωρίς τη δημιουργία μουσικής ή ποίησης ή βιβλίων ή κτιρίων ή κάτι με νόημα, κόβεται η ίδια του η ανάσα. Πρέπει να δημιουργεί, πρέπει να ξεχειλίζει από δημιουργικότητα. Από κάποια παράξενη, άγνωστη, εσωτερική κατεπίγουσα ανάγκη, δεν είναι αληθινά ζωντανός, εκτός αν δημιουργεί.»

Περλ Μπακ

Οι έρευνες των τελευταίων δεκαετιών πάνω στην ευφυΐα και τη δημιουργικότητα, έδειξαν σχεδόν εξαρχής ότι παρόλο που οι μαθητές με υψηλό δείκτη νοημοσύνης που ανήκουν σε ιδιαίτερες ομάδες, καταφέρνουν να σημειώνουν εξαιρετική βαθμολογία τόσο στο σχολείο όσο και στο πανεπιστήμιο, στην ουσία επισκιάζονται από εκείνους που δεν έχουν απλά υψηλό IQ, αλλά και υψηλό δείκτη δημιουργικότητας. Άλλες έρευνες δείχνουν ότι οι μαθητές με υψηλό δείκτη δημιουργικότητας ξεπέρασαν αυτούς που είχαν μόνο υψηλό IQ, σε σχεδόν όλα τα επίπεδα και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Όλα τα παραπάνω μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η έμφυτη χαρισματικότητα είναι τελικά ένας συνδυασμός ευφυΐας και δημιουργικότητας.

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Renzulli, η δημιουργικότητα και η ευφυΐα, μαζί με την ύπαρξη επιμονής στην εκτέλεση του καθήκοντος, αποτελούν τα συστατικά μέρη της χαρισματικότητας, συνθέτοντάς την ως σύνολο.

Η αναγκαιότητα για ενίσχυση της δημιουργικότητας των παιδιών στην τάξη, δε θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με γνώμονα την προώθηση μιας μικρής ομάδας προικισμένων παιδιών με ιδιαίτερες ικανότητες, αλλά με βάση την ανθρωπιστική πρόθεση να ενσταλάξουμε σε κάθε παιδί τη μέγιστη δυνατότητα και τις απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου να ξεδιπλώσει δημιουργικά την προσωπικότητά του. Έτσι, σε αυτή την περίπτωση ενδείκνυται μια προσέγγιση βασισμένη στη διαδικασία της δημιουργικότητας και όχι στην αξιολόγηση του τελικού αποτελέσματος.

Το συστατικό μοντέλο της δημιουργικότητας σύμφωνα με ερευνητές προσδιορίζει τις σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στον αναπτυσσόμενο άνθρωπο και στο περιβάλλον στο οποίο κινείται. Αποτελείται από έξι παραμέτρους, οι οποίες με τη σειρά τους συντίθενται και αυτές από κάποια επιπρόσθετα συνθετικά μέρη. Όλοι αυτοί οι παράγοντες λειτουργούν από κοινού, και πάντα μέσα στα πλαίσια της δημιουργικής διαδικασίας και των επιτρεπόμενων ορίων του εκάστοτε περιβάλλοντος.

Οι πρώτες τρεις **παραμέτροι** που σχετίζονται με την ίδια τη **γνωστική ικανότητα** και τη φύση είναι:

- Αποκλίνων τρόπος σκέψης
- Κατοχή γενικών γνώσεων και ένα σταθερό υπόβαθρο σκέψης

- Εξειδίκευση σε κάποιον συγκεκριμένο γνωστικό τομέα και γνώση των αντίστοιχων ικανοτήτων που απαιτούνται

Οι άλλες τρεις παράμετροι που αντιπροσωπεύουν την **προσωπικότητα** είναι:

- Δέσμευση στην ανάληψη καθηκόντων και ικανότητα συγκέντρωσης
- Ύπαρξη κινήτρων και παρότρυνσης
- Ερευνητικότητα, δεκτικότητα προς το καινούργιο, ανεκτικότητα προς το ασαφές και διφορούμενο

Κάποια άλλα επιπρόσθετα **συνθετικά μέρη των παραμέτρων** είναι:

- Η αντίσταση που συνήθως ένας μαθητής προβάλλει στις επιταγές της ομάδας ή της τάξης. Αυτή η άρνηση της πίεσης είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη αντισυμβαστικής συμπεριφοράς και αυτόνομου τρόπου σκέψης.
- Η ετοιμότητα για ανάληψη 'ρισοκίνδυνων' εγχειρημάτων, επιτρέπει με τη σειρά της την αφιέρωση στον πειραματισμό με πλήρη άνεση, και γενικότερα την απόλαυση της όλης διαδικασίας.

Καμία παράμετρος δεν είναι από μόνη της επαρκής ή αποκλειστικά υπεύθυνη για να εξασφαλίσει την έκβαση ολόκληρης της δημιουργικής διαδικασίας που σε τελική ανάλυση οδηγεί στην παραγωγή του δημιουργήματος. Τα επιπρόσθετα συνθετικά μέρη των παραμέτρων συμμετέχουν και αλληλεπιδρούν στην όλη δημιουργική διαδικασία, σχηματίζοντας κάθε φορά διαφορετικούς συνδυασμούς και επιδρώντας σε διαφορετικό βαθμό. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι κάθε επιμέρους κομμάτι των παραμέτρων έχει εξαρχής το δικό του ατομικό ρόλο, λειτουργώντας τότε αυτόνομα και ανεξάρτητα και τότε σε αλληλεπίδραση με τα υπόλοιπα.

Οι δυναμικές και οι μηχανισμοί του συνολικού συστήματος των παραμέτρων εξαρτώνται, όπως είναι φυσικό, από τις περαιτέρω συνθήκες ανάπτυξης που θα επιτρέψει το εκάστοτε περιβάλλον. Το περιβάλλον που θα εμπνεύσει τους μαθητές με αυτοπεποίθηση και διάθεση δημιουργίας θα καταφέρει σε τελική ανάλυση να ενεργοποιήσει και να ενισχύσει το ταλέντο τους. Αντίθετα, το περιβάλλον που θα τους φοβίσει και θα τους αποθαρρύνει, θα έχει ως αποτέλεσμα την αναστολή των δημιουργικών τους τάσεων. Υπάρχουν λοιπόν τρία **είδη περιβάλλοντος** που καθορίζουν τη θετική ή αρνητική εξέλιξη ενός μαθητή:

- Η ατομική και υποκειμενική σφαίρα όπου κινείται ο μαθητής, το γνωστικό υλικό και το κοινωνικό περιβάλλον που προσλαμβάνει ως πληροφορίες.
- Ο κοινωνικός κύκλος γνωριμιών και συναναστροφών (μικρόκοσμος του μαθητή), από την οικογένεια και τους συγγενείς, έως τους δασκάλους και τους συνομήλικους φίλους και συμμαθητές.
- Η ευρύτερη κοινωνική, ιστορική και παγκόσμια σφαίρα που καθορίζει τις επιστημονικές, κοινωνικο-πολιτικές και πολιτιστικές εξελίξεις (μακρόκοσμος και μεταπεριβάλλον).

3.1.1. Η καλλιέργεια της δημιουργικότητας σε παιδιά σχολικής ηλικίας προϋποθέτει:

- Πλούσια και πολύπλευρη εμπειρία, αποκτημένη μέσα στα πλαίσια πολλών και διαφορετικών συνθηκών και γνωστικών αντικειμένων
- Εξειδικευμένες γνώσεις
- Επαρκή ποσότητα γενικών γνώσεων
- Ζωηρή φαντασία

- Ικανότητες ανάλυσης και σύνθεσης διαφόρων δεδομένων
- Ικανότητα να κατανοεί κανείς τις υπάρχουσες σχέσεις, συνδέσεις, ομοιότητες και τους λογικούς συνειρμούς που ενυπάρχουν σε μια κατάσταση (συγκλίνουσα σκέψη)
- Ικανότητα να κατανοεί κανείς μακρινές και φαινομενικά ασύνδετες σχέσεις και να συνενώνει διαφορετικά πεδία δράσης (αποκλίνουσα σκέψη)
- Προτίμηση δημιουργικής προσαρμογής παρά αφομοίωσης
- Ικανότητα να μπορεί κανείς να αναγνωρίζει και να προσδιορίζει ένα πρόβλημα
- Εξασφάλιση τέλος της ικανότητας να μπορεί κάποιος να σχεδιάζει το δικό του προσωπικό τρόπο μάθησης, και επομένως να ασκεί τον, επίσης, δικό του τρόπο αξιολόγησης ή αυτοκριτικής (μεταγνωστικές ικανότητες).

3.1.2. Οι παράγοντες της προσωπικότητας που ενισχύουν τη δημιουργικότητα

Παράγοντες όπως η αυτονομία, η αντισυμβατικότητα και η τήρηση ανάλογων στάσεων, η δεκτικότητα σε ερεθίσματα, η ευπροσαρμοστικότητα, τα επαρκή αποθέματα δύναμης και η αίσθηση σωστού προσανατολισμού, θεωρούνται πάντα ευνοϊκοί για τη δημιουργικότητα. Σύμφωνα με μελέτες, η δημιουργικότητα προϋποθέτει την ύπαρξη μιας 'παράδοξης' προσωπικότητας. Πρόκειται στην ουσία για συνδυασμούς διαφορετικών 'πόλων', που έρχονται συνεχώς σε σύγκρουση αλλά και σε μια ισορροπία με αντικρουόμενα ζεύγη χαρακτηριστικών. Για παράδειγμα, ο χαρακτηριστικός τύπος της δημιουργικής προσωπικότητας παρουσιάζει μια τυπικά 'αρσενική' εικόνα με χαρακτηριστικά όπως αυτονομία, αυτοπεποίθηση, τραχύτητα, και ταυτόχρονα μια τυπικά 'θηλυκή' εικόνα με χαρακτηριστικά όπως ευαισθησία, διαίσθηση, υπευθυνότητα. Τα ευρήματα αυτά φανερώνουν ότι το στοιχείο της δημιουργικότητας μπορεί να υπάρξει τόσο μέσα στα πλαίσια των έμφυτων ρόλων που προκαθορίζονται από το φύλο, όσο και σε εκείνο της εύπλαστης, ευπροσάρμοστης και αρμονικής προσωπικότητας. Φαίνεται λοιπόν ότι το συγκέρασμα των αντίθετων είναι απαραίτητο σε αυτή την περίπτωση. Οδηγούμεστε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι η **διαδικασία εμφύσησης δημιουργικών τάσεων** σε ένα παιδί πρέπει να συνοδεύεται από:

- Δεκτικότητα σε νέες ιδέες και εμπειρίες
- Διάθεση για πειραματισμό και περιπέτεια
- Αυτονομία
- Εσωτερικά αποθέματα δύναμης
- Υψηλή αυτο-εκτίμηση και αυτο-αξιολόγηση
- Αποδοχή όλων των χαρακτηριστικών (ακόμη και των αντιφατικών) που συνθέτουν την προσωπικότητά του
- Ικανότητα ερμηνείας του ασαφούς ή του διφορούμενου
- Τάση για πολυδιάστατη ανάπτυξη της προσωπικότητας και των δραστηριοτήτων του, καθώς και την ικανότητα να βρίσκει την άκρη σε μια πολυδιάστατη κατάσταση

Ως αποτέλεσμα όμως προκύπτει ότι η δημιουργικότητα προϋποθέτει απαραίτητα από την πλευρά του δημιουργού τα εξής στοιχεία:

- Ανεξαρτησία και αντισυμβατικότητα
- Γνώση των κοινωνικών εθιμοτυπικών
- Αντοχή
- Ικανότητα επικοινωνίας

Τα ευρήματα που παρουσιάσαμε παραπάνω υποστηρίζουν ότι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να φροντίσουν ώστε οι μαθητές ν' αναπτύξουν:

- Μια συγκεκριμένη εικόνα για τη δημιουργικότητα και να υιοθετήσουν μια θετική στάση απέναντί της
- Περιέργεια και τάση για ερευνητικότητα
- Προθυμία να ρισκινδυνεύσουν χωρίς να φοβηθούν το σφάλμα και την αποτυχία.
- Τάσεις για πειραματισμό
- Ανάληψη ευθυνών και καθηκόντων, επιμονή και αποφασιστικότητα
- Προθυμία να αναλάβουν δύσκολα εγχειρήματα
- Επιθυμία για καινοτομίες
- Βαθύτερα κίνητρα για διάκριση και ανεξαρτητοποίηση μέσω κάποιου είδους επιβράβευσης ή αναγνώρισης των προσπαθειών τους από τρίτους
- Ετοιμότητα για την αντιμετώπιση μιας πρόκλησης
- Ικανότητα εγρήγορσης για την ανάληψη ρισκινδυνών εγχειρημάτων

Από την πλευρά του κοινωνικού περιβάλλοντος, η δημιουργικότητα προϋποθέτει:

- Την ικανότητα να αναγνωρίζει τη διαφορετικότητα του κάθε μαθητή.
- Αποδοχή νέων τρόπων έκφρασης και υιοθέτηση στάσης δίχως παρωπίδες απέναντι στη μεταβλητότητα
- Άρνηση των άκαμπτων στάσεων που φανερώνουν προσκόλληση στους τύπους και την επιβολή κυρώσεων για ασήμαντα λάθη
- Την απαραίτητη παροχή και εξασφάλιση ενός δημιουργικού κλίματος

Οι ιδανικοί εκπαιδευτικοί που καλλιεργούν τη δημιουργικότητα στα παιδιά, συνήθως αναγνωρίζονται από τα εξής στοιχεία:

- Ενθαρρύνουν τα παιδιά να υιοθετούν μια ανεξάρτητη προσέγγιση προς τη μάθηση
- Ο τρόπος διδασκαλίας τους χαρακτηρίζεται από κοινωνικότητα και διάθεση για συνεργασία
- Δεν παραλείπουν να τονίζουν τη σημασία της σωστής και πλήρους μάθησης
- Αποφεύγουν να συνάγουν βιαστικά συμπεράσματα για τις ιδέες και τις απόψεις ενός μαθητή
- Ενθαρρύνουν έναν ευέλικτο τρόπο σκέψης
- Είναι ανεκτικοί και δείχνουν κατανόηση σε λάθη που φανερώνουν την αδυναμία κάποιου μαθητή
- Ενθαρρύνουν τη διαδικασία της αυτο-εκτίμησης και της αυτοκριτικής στους μαθητές
- Δίνουν μεγάλη σημασία στις ερωτήσεις που τους απευθύνουν
- Παρέχουν στους μαθητές τις ευκαιρίες να εργαστούν με ποικίλο υλικό και κάτω από διαφορετικές συνθήκες
- Βοηθούν τους μαθητές ώστε να μάθουν να αντιμετωπίζουν τη σύγχυση και την αποτυχία
- Ανταμείβουν όσο το δυνατόν περισσότερο την υπομονή, το κουράγιο και το σθένος κάποιου μαθητή

Επίσης, οι εκπαιδευτικοί για παιδιά με ιδιαίτερες ικανότητες στον τομέα της δημιουργικότητας χρειάζονται σημαντικές επικοινωνιακές δεξιότητες. Με αυτό εννοούμε ένα πλέγμα ανθρώπινων δεξιοτήτων που περιλαμβάνουν :

- Δεξιότητες παρατήρησης: να ακούνε, να βλέπουν και να κατανοούν λεκτικούς και μη υπαινιγμούς
- Διάισηση: να συναισθάνονται τις ανάγκες ή τα προβλήματα
- Ενσυναίσθηση: να κατανοούν τις ανησυχίες και τα ενδιαφέροντα
- Πρότυπα: να δείχνουν θετικές στάσεις, ενισχύοντας τις κατάλληλες συμπεριφορές
- Λεκτικές δεξιότητες παρουσίασης
- Δεξιότητες γραφής
- Ηγετικό ρόλο στην ομάδα και συμβουλευτικές δεξιότητες

Ιδιότητες που δημιουργικοί μαθητές ζητούν από τους εκπαιδευτικούς:

- Να τους κατανοούν
- Να έχουν αίσθηση του χιούμορ
- Να μπορούν να κάνουν διασκεδαστική τη μάθηση
- Να είναι κεφάτοι
- Να τους στηρίζουν και να τους σέβονται
- Να είναι έξυπνοι
- Να είναι υπομονετικοί
- Να είναι σωστά αυστηροί μαζί τους
- Να είναι ευπροσάρμοστοι

3.2. Η καλλιέργεια της δημιουργικότητας στην τάξη

Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να επανεξετάζουν τις πρακτικές διδασκαλίας που εφαρμόζουν, προκειμένου να μπορούν να κρίνουν το βαθμό στον οποίο μπόρεσαν να εμφυσήσουν στους μαθητές ένα δημιουργικό τρόπο σκέψης. Σε αυτή την ενότητα παραθέτουμε ορισμένες οδηγίες προκειμένου να μπορέσει ένας εκπαιδευτικός να καλλιεργήσει το στοιχείο της δημιουργικότητας στους μαθητές του. Οι ερωτήσεις που ακολουθούν, οργανωμένες σε παραμέτρους, συνθέτουν το **σχεδιάγραμμα επαλήθευσης** που ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να εφαρμόσει προκειμένου να επανεξετάσει την αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών του μεθόδων. Το εν λόγω σχεδιάγραμμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τάξεις όλων των βαθμίδων.

Παράμετρος 1- Ενίσχυση αποκλίνουσας σκέψης:

- Επιτρέπει ο εκπαιδευτικός την υποβολή ερωτήσεων, και εάν ναι, εκτιμάει αυτή την κίνηση του μαθητή;
- Είναι ο εκπαιδευτικός δεκτικός και ευαίσθητος προς τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές;
- Επιχειρεί ο εκπαιδευτικός να κάνει τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν τη μέγιστη σημασία των ερωτήσεων, αλλά και να μη φοβούνται να εμπιστευτούν τις αισθήσεις τους;
- Τα προβλήματα απλά παρουσιάζονται ή ανακαλύπτονται;
- Καταφέρνει ο εκπαιδευτικός να οργανώσει τον χρόνο έτσι ώστε να επιτρέπεται και μια δεύτερη απόπειρα εύρεσης λύσης;
- Τα διδασκόμενα θέματα εξετάζονται από διαφορετικές οπτικές γωνίες;

- Οι τρόποι και τα στάδια προσέγγισης του τελικού ζητούμενου διαμορφώνονται εξαρχής ή μένουν συνεχώς ανοιχτά;
- Μεταδίδεται στους μαθητές το μήνυμα ότι δεν πρέπει να επαναπαύονται με την πρώτη σωστή απάντηση που θα δώσουν ;
- Πόσο μπορεί να εκτιμηθεί μια 'πλάγια' μέθοδος ή λύση;
- Σε γενικές γραμμές, συμβαίνει κάτι στο σχολείο που θα μπορούσε να ενταχθεί στην έννοια της αποκλίνουσας σκέψης;

Συμβαίνουν λοιπόν όλα τα παραπάνω, ή μήπως η μάθηση έχει καταλήξει να είναι μια μηχανική αποστήθιση γνώσεων από τα εγχειρίδια και από τους εκπαιδευτικούς;

Παράμετρος 2 - Γενικές γνώσεις και βασική σκέψη:

- Καταφέρνει το γνωστικό αντικείμενο να προωθεί ένα διαφοροποιημένο τρόπο σκέψης, ή περιορίζει τη δυνατότητα εμβάθυνσης;
- Ο εκπαιδευτικός καταφέρνει να χρησιμοποιήσει διαδικασίες που να περιλαμβάνουν την πρόσληψη γνώσεων μέσω όλων των αισθήσεων, έτσι ώστε να μπορούν να ανακληθούν εύκολα;
- Αναλύεται η δομή των εξεταζόμενων αντικειμένων ή θεμάτων;
- Δίνεται εξίσου μεγάλη σημασία στη διαδικασία της μάθησης, όπως και στο αποτέλεσμα;
- Τίθενται οι διάφορες μέθοδοι υπό αμφισβήτηση, ώστε, εάν είναι ελλιπείς, να μπορούν να βελτιωθούν;
- Δίνονται απαντήσεις στις ερωτήσεις που επικεντρώνονται στο 'γιατί;', έτσι ώστε να μπορούν να εξηγηθούν οι σχέσεις αιτίας – αποτελέσματος;
- Παρέχονται οδηγίες για την συστηματική ανάλυση των εκάστοτε συνθηκών, παραγόντων, προβλημάτων και θεμάτων προς μελέτη;
- Υπάρχουν προκλήσεις που να απαιτούν τόσο τον επαγωγικό, όσο και τον απαγωγικό τρόπο σκέψης;
- Επιδιώκεται η διαδικασία αξιολόγησης;
- Είναι η διαδικασία της μάθησης ξεκάθαρη, ώστε στη συνέχεια να μπορούν να ενεργοποιηθούν σε κάθε μαθητή και οι μεταγνωστικές του ικανότητες;

Παράμετρος 3 - Εξειδικευμένη γνώση και δεξιότητες:

- Ενθαρρύνεται η ανάπτυξη ειδικών ενδιαφερόντων; (όπως π.χ. η επιθυμία για συμμετοχή σε διαγωνισμούς ή η δημιουργία σχέσης με μέντορα)
- Καταφέρνει ο εκπαιδευτικός να εντάξει τα προσωπικά ενδιαφέροντα του κάθε μαθητή μέσα στο πλαίσιο της σχολικής εργασίας;
- Υπάρχουν ευκαιρίες οι μαθητές να αποκτήσουν εμπειρία μέσα από τις μελέτες σε βάθος;
- Εκτιμάται η γνώση των μαθητών αλλά και των εκπαιδευτικών;

Παράμετρος 4 - Επιμονή στην εκτέλεση του καθήκοντος:

- Επιτρέπεται και υποστηρίζεται μια συγκεκριμένη δραστηριότητα; (π.χ. η έρευνα που πρέπει να συνεχιστεί καθ' όλη την διάρκεια του σχολικού έτους);
- Υποστηρίζουν τέτοιου είδους δραστηριότητες η οργάνωση και ο τρόπος λειτουργίας του σχολείου;
- Ανταμείβεται η επιμονή στην εκτέλεση του καθήκοντος;
- Υπάρχει διάχυτη προσδοκία για την ολοκλήρωση των καθηκόντων;

- Υποστηρίζονται οι μαθητές στην προσπάθειά τους να αναγνωρίζουν και να αποφεύγουν οτιδήποτε τους αποσπά την προσοχή;
- Ποιος είναι ο στόχος της αυτο-αξιολόγησης, αλλά και της επιβράβευσης από τρίτους;

Παράμετρος 5 - Ύπαρξη κινήτρων και παρότρυνσης:

- Οι ερωτήσεις των μαθητών γίνονται αποδεκτές από τους εκπαιδευτικούς, ώστε στη συνέχεια να μπορέσουν να αναπτυχθούν;
- Η περιέργεια των παιδιών υποστηρίζεται και επιπλέον προκαλείται;
- Παρέχονται οι ευκαιρίες για αυτο-καθοδηγούμενη μάθηση;
- Ο εκπαιδευτικός εκτιμά και υποστηρίζει τα προσωπικά ενδιαφέροντα του μαθητή;
- Αποφεύγεται η περιττή επανάληψη κάποιου θέματος;
- Καταφέρνουν οι μαθητές να ταυτιστούν με το έργο τους;

Παράμετρος 6 - Δεκτικότητα προς το νέο:

- Καταφέρνει το σχολείο να είναι όχι μόνο ένας χώρος παραδοσιακής διδασκαλίας, αλλά επίσης και απόλαυσης, διασκέδασης και πρόκλησης για πνευματικές περιπέτειες;
- Μπορεί η διδασκαλία να μεταφέρει τον πραγματικό κόσμο μέσα στο σχολείο;
- Ως χώρος το σχολείο προσφέρεται για την καλλιέργεια της φαντασίας;
- Καταφέρνει το σχολείο να διώχνει το άγχος και να παρέχει μια αίσθηση άνεσης και ξεκούρασης στον μαθητή;
- Είναι ένας χώρος που προσφέρεται και για γέλιο (όχι εις βάρος άλλων) και όπου το χιούμορ εκτιμάται;
- Μπορεί ο εκπαιδευτικός να αναμένει ένα ρευστό και όχι προ-καθορισμένο αποτέλεσμα; (όσον αφορά στην κατανόηση του αντικείμενου διδασκαλίας από τους μαθητές)
- Υπάρχουν δυνατότητες και ευκαιρίες ένα γνωστικό αντικείμενο να εξεταστεί με πειραματικό και συγχρόνως με ευχάριστο τρόπο;
- Επιτρέπονται λάθη ή απαιτούνται μόνο γρήγορες, άμεσες και αλάνθαστες απαντήσεις;
- Εκτιμάται η μοναδικότητα και η ξεχωριστή προσωπικότητα του κάθε μαθητή, ή αντίθετα επιβάλλεται μια συντηρητική στάση συμπεριφοράς;

3.2.1. Σκέψη υψηλότερου επιπέδου

Θεωρούμε χρήσιμο να υπενθυμίσουμε σε αυτό το σημείο κάποια στοιχεία από τη θεωρία τα οποία υποδεικνύουν τη διαφορά ανάμεσα στην πολυπλοκότητα και τη δυσκολία. Η πολυπλοκότητα και η δυσκολία περιγράφουν εντελώς διαφορετικές πνευματικές λειτουργίες, αλλά συχνά χρησιμοποιούνται ως συνώνυμα.

Η πολυπλοκότητα σχετίζεται με τη διαδικασία της σκέψης όταν ο εγκέφαλος διαχειρίζεται την πληροφορία. Στην πυραμίδα του Bloom που αναλύουμε πιο κάτω, μπορεί να ανευρεθεί σε οποιοδήποτε από τα έξι επίπεδα.

Η δυσκολία αναφέρεται στην ποσότητα της προσπάθειας την οποία καταβάλλει ο μαθητής 'μέσα' σε κάθε επίπεδο της ανθρώπινης σκέψης.

Η προσπάθεια να κατατάξουμε τα επίπεδα της ανθρώπινης σκέψης δεν είναι εύκολη υπόθεση. Αλλά αυτό δεν εμπόδισε τους ψυχολόγους να προσπαθήσουν. Ένα μοντέλο, που δημοσιεύτηκε πριν από 50 χρόνια από τον Benjamin Bloom, εξακολουθεί να επιβιώνει στη δοκιμασία του χρόνου και παραμένει χρήσιμο σαν εφελκτήριο για την κατανόηση της συνθετότητας της ανθρώπινης σκέψης.

Το μοντέλο του Bloom είναι μία πυραμίδα με έξι επίπεδα που περιγράφει την ανθρώπινη σκέψη από το λιγότερο στο πιο περίπλοκο επίπεδο: Γνώση, κατανόηση, εφαρμογή, ανάλυση, σύνθεση, και αξιολόγηση. Παρότι υπάρχουν έξι επίπεδα, η ιεράρχηση δεν είναι άκαμπτη και ένας άνθρωπος μπορεί εύκολα να μετακινηθεί ανάμεσα στα στάδια αυτά όταν σκέφτεται. Παρακάτω παρατίθενται σύντομοι ορισμοί για κάθε επίπεδο:

Γνώση: Η άμεση ανάκληση της μηχανιστικής μάθησης από συγκεκριμένα δεδομένα μέχρι ένα ορισμό ή μία ολοκληρωμένη θεωρία. Αυτή είναι η σημασιολογική μνήμη και δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι ο μαθητευόμενος καταλαβαίνει όσα έχει ανακαλέσει.

Κατανόηση: Αυτό το στάδιο περιγράφει την ικανότητα να βγει νόημα από το προς επεξεργασία υλικό, πηγαίνει παραπέρα από την ανάκληση και αντιπροσωπεύει το κατώτατο επίπεδο κατανόησης. Εδώ το υλικό είναι διαθέσιμο στο μέλλον για την επίλυση προβλημάτων και τη λήψη αποφάσεων.

Εφαρμογή: Η εφαρμογή αναφέρεται στην ικανότητα να γίνει χρήση του υλικού που ήδη κατέχει ο άνθρωπος σε νέες καταστάσεις με την ελάχιστη βοήθεια. Περιλαμβάνει την εφαρμογή τέτοιων σχημάτων όπως, κανόνες, γενικές ιδέες, μεθόδους και θεωρίες για τη λύση προβλημάτων. Ο μαθητευόμενος ενεργοποιεί τη διαδικαστική μνήμη και χρησιμοποιεί τη συγκλίνουσα σκέψη για να επιλέξει, να μεταφέρει και να χρησιμοποιήσει τα δεδομένα για να ολοκληρώσει μια νέα δουλειά. Η εξάσκηση είναι αναγκαία σε αυτό το επίπεδο.

Ανάλυση: Ανάλυση είναι η ικανότητα να διαχωριστεί το υλικό στα συστατικά του μέρη ούτως ώστε να γίνει κατανοητή η δομή του. Περιλαμβάνει την αναγνώριση των τμημάτων, την εξέταση των σχέσεων που έχουν τα τμήματα μεταξύ τους στο σύνολο, καθώς και την αναγνώριση των οργανωτικών δομών που περιλαμβάνονται. Ο μαθητής πρέπει να είναι ικανός να οργανώσει και να ξαναοργανώσει τις πληροφορίες σε κατηγορίες. Οι εμπρόσθιοι λοβοί του εγκεφάλου εργάζονται σκληρά σε αυτό το στάδιο. Είναι πιο περίπλοκο γιατί ο μαθητευόμενος έχει επίγνωση της διαδικασίας που συντελείται και κατανοεί τόσο το περιεχόμενο όσο και τη δομή του υλικού.

Σύνθεση: Η σύνθεση αναφέρεται στην ικανότητα της ένωσης των κομματιών για το σχηματισμό ενός νέου σχεδίου για το μαθητή. Μπορεί να περιλαμβάνει την παραγωγή μιας μοναδικής επικοινωνίας (κείμενο ή λόγο), ένα σύνολο από λειτουργίες ή ένα σχήμα κατάταξης πληροφοριών. Αυτό το στάδιο επιτείνει τη δημιουργικότητα, με κύρια έμφαση στο σχηματισμό νέων προτύπων ή δομών. Αυτό είναι το στάδιο όπου οι μαθητές χρησιμοποιούν την αποκλίνουσα σκέψη για να αποκτήσουν μια εμπειρία ανακάλυψης. Παρότι συχνά σχετίζεται με την τέχνη, η σύνθεση μπορεί να πραγματοποιείται σε όλες τις περιοχές του αναλυτικού προγράμματος.

Αξιολόγηση: Η αξιολόγηση περιγράφει την ικανότητα να κρίνει κανείς την αξία ενός υλικού με βάση συγκεκριμένα κριτήρια. Ο μαθητής εξετάζει κριτήρια από διάφορες κατηγορίες και επιλέγει αυτές που είναι πιο σχετικές με την κατάσταση που αντιμετωπίζει. Οι δραστηριότητες σε αυτό το στάδιο, σχεδόν πάντα, έχουν πολλαπλές και εξίσου αποδεκτές λύσεις. Αυτό είναι το ανώτατο επίπεδο γνωστικής σκέψης σε αυτό το μοντέλο, γιατί εμπεριέχει στοιχεία από όλα τα άλλα στάδια, σε συνδυασμό με συνειδητές κρίσεις βασισμένες σε συγκεκριμένα κριτήρια. Σε αυτό το στάδιο, οι μαθητές τείνουν να σταθεροποιούν τη σκέψη τους και να γίνονται πιο ενδοτικοί σε άλλες απόψεις. (Σημείωση: Το όνομα αυτού του σταδίου συχνά δημιουργεί σύγχυση επειδή αυτόματα κάποιος σκέφτεται τις εξετάσεις. Ο Bloom με τον όρο αξιολόγηση εννοεί την κρίση ή το συμπέρασμα από διαφορετικές επιλογές σε μια ομάδα και την επιλογή μίας οπτικής που υποστηρίζεται από ένα μηχανισμό εκλογίκευσης).

Τα τρία πρώτα στάδια της ταξινόμησης του Bloom περιγράφουν αυτό που αποκαλούμε **συγκλίνουσα ή κριτική** σκέψη όπου ο μαθητής ανακαλεί και επικεντρώνεται σε ό,τι είναι γνωστό και κατανοητό για να λύσει ένα πρόβλημα μέσω της εφαρμογής. Κατά τη χρήση των τριών τελευταίων σταδίων ο μαθητής συχνά κερδίζει σε οξυδέρκεια και κάνει ανακαλύψεις που δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής πληροφορίας. Αυτό περιγράφει την **αποκλίνουσα ή δημιουργική** διαδικασία σκέψης.

3.3. Κατανόηση και ανάλυση πρακτικών στη σχολική τάξη

Η διεθνής έρευνα έχει δείξει ότι οι εκπαιδευτικοί μπορούν να τροποποιήσουν τις μεθόδους διδασκαλίας με αλλαγές του τύπου των εργασιών μέσα στην τάξη, με χρήση διαφορετικών πηγών, με ανάπτυξη κριτικών και δημιουργικών δεξιοτήτων ανάλογα με το περιεχόμενο, με την ευέλικτη ομαδοποίηση, με την προσαρμογή των στόχων στις μαθησιακές ανάγκες.

Το ερωτηματολόγιο των πρακτικών στη σχολική τάξη χρησιμεύει ως οδηγός για ατομική χρήση και εφαρμογή από κάθε εκπαιδευτικό. Ο Παράγοντας 1: "ερωτήσεις και κριτική σκέψη" περιλαμβάνει πρακτικές που συμβάλλουν στην ενίσχυση της μάθησης για όλους τους μαθητές, οι οποίες πρέπει να τροποποιηθούν στην περίπτωση των χαρισματικών και ταλαντούχων μαθητών.

Ο Παράγοντας 1: "**ερωτήσεις για την ανάπτυξη κριτικής σκέψης**" περιλαμβάνει τα ακόλουθα στοιχεία:

- εφαρμογή της διδασκαλίας των δεξιοτήτων κριτικής σκέψης στο αναλυτικό πρόγραμμα
- δημιουργία ερωτήσεων για την ενθάρρυνση της λογικής σκέψης
- ερωτήσεις με πολλαπλές απαντήσεις
- ενθάρρυνση των μαθητών να κάνουν ερωτήσεις υψηλού επιπέδου
- ενθάρρυνση της συμμετοχής των μαθητών σε συζητήσεις

Ο εκπαιδευτικός αν θέλει να διευρύνει την ποιότητα των τεχνικών της ερώτησης, πρώτα πρέπει να παρατηρήσει πόσοι μαθητές κάνουν ερωτήσεις, τι ερωτήσεις θέτουν, τι ερωτήσεις θα διευρύναν τις συζητήσεις, αν οι μαθητές επεξεργάζονται τις απαντήσεις των άλλων, αν οι μαθητές ψάχνουν περισσότερες λεπτομέρειες αναλύοντας επιμέρους τμήματα του κειμένου. Μπορεί να χρησιμοποιήσει και τη συχνότητα 'ποτέ', 'μερικές φορές', 'συχνά' και 'πάντα'.

Οι παρακάτω ενδεικτικές ερωτήσεις βελτιώνουν την ικανότητα των μαθητών για κατανόηση ενός κειμένου, την αναγνωστική ικανότητα, την κριτική σκέψη και την εμπάθунση.

Παράδειγμα χρήσης των ερωτήσεων

Πριν την Ανάγνωση ή τη Γραφή	
Ερωτήσεις	Επεξεργασία
Τι κάνω;	οι ιδέες αυτού του θέματος είναι... η κεντρική ιδέα που πρέπει να καθορίσω είναι... μια προηγούμενη εργασία που έμοιαζε με αυτή...
Γιατί το κάνω;	ξέρω ότι ο δάσκαλος περιμένει τα εξής: ό,τι γνωρίζω ήδη ταιριάζει με αυτό που ο δάσκαλος περιμένει... για να βάλω ένα στόχο πρέπει να κάνω τα εξής:
Γιατί είναι σημαντικό;	μετά την ανάγνωση αυτού του θέματος σχεδιάζω να εστιάσω στο X επειδή... για να εστιάσω έχω τις εξής επιλογές...

Κατά τη διάρκεια της Ανάγνωσης ή της Γραφής

Με ποιο τρόπο ενσωματώνεται σ' αυτά που ήδη ξέρω;	σε μερικά σημεία είναι ίδιο μ' αυτά που ξέρω, σε άλλα διαφορετικό... οι βασικές ιδέες του συνδέονται μ' αυτά που ξέρω
Τι ερωτήσεις θα κάνω;	με βάση τη θέση του/της νομίζω... η λέξη μου είναι άγνωστη αλλά
Πώς θα καταλάβω ή θα μάθω κάτι;	χρησιμοποιώ Χ μεθόδους για να μάθω τις πληροφορίες, να τις οργανώσω στο μυαλό μου και να τις θυμάμαι

Μετά την Ανάγνωση ή τη Γραφή

Πώς εφαρμόζονται οι πληροφορίες σε άλλους τομείς της ζωής μου;	την άλλη φορά που θα αντιμετωπίσω παρόμοια κατάσταση θα ξέρω πώς... θυμάμαι πώς χρησιμοποίησα τις πληροφορίες στο παρελθόν και έτσι στο μέλλον θα ακολουθήσω την εξής τακτική...
Πόσο αποτελεσματικός/ή ήμουν;	οι στρατηγικές που εφαρμόσα ήταν...
Τι παραπάνω χρειάζομαι;	ο τρόπος με τον οποίο έκανα την εργασία με κάνει να σκεφτώ ότι την επόμενη φορά θα χρειαστώ...

Παράγοντας 2: **Ευκαιρίες επιλογών και προκλήσεων**

Ο Παράγοντας 2 περιλαμβάνει τα παρακάτω στοιχεία που σχετίζονται με τις δεξιότητες σκέψης, την ευελιξία στην επιλογή εργαλείων και τη διαφορά στο επίπεδο δυσκολίας του περιεχομένου. Επίλεξε μια διαβάθμιση (διαφωνώ τελείως, διαφωνώ, συμφωνώ, συμφωνώ απόλυτα) και δες ποιες πρακτικές δεν εφαρμόζεις στην τάξη σου:

- αφήνω τους μαθητές να δουλεύουν εκτός τάξης
- διδάσκω δεξιότητες σκέψης
- διδάσκω δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων
- προγραμματίζω ανεξάρτητη μελέτη για τους μαθητές
- ρυθμίζω το χρόνο για εργασίες ανεξάρτητης μελέτης
- διδάσκω πιο απαιτητικές ενότητες στο αναλυτικό πρόγραμμα
- διδάσκω με κείμενα πιο προχωρημένου επιπέδου
- ομαδοποιώ μαθητές ανάλογα με τις δυνατότητές τους
- στέλνω μαθητές που πιστεύω ότι έχουν δυνατότητες σε μεγαλύτερες τάξεις για συγκεκριμένα μαθήματα
- οργανώνω ομάδες ανάλογες με τα ενδιαφέροντα
- λαμβάνω υπόψη τη γνώμη των μαθητών για το χρόνο που απαιτείται στα μαθήματα
- βρίσκω υλικό που βοηθά τους μαθητές να μαθαίνουν μόνοι τους
- ενθαρρύνω τους μαθητές να κάνουν μεγάλες εργασίες

3.3.1. Η ενίσχυση της δημιουργικής σκέψης μέσω ερωτήσεων

Οι ερωτήσεις ανοικτού τύπου είναι αποτελεσματικές στην ενίσχυση της δημιουργικής σκέψης, γιατί σπάνια έχουν μια απάντηση και επειδή ενεργοποιούν περαιτέρω έρευνα. Ζητούν διευκρινίσεις, εξετάζουν τις υποθέσεις, ψάχνουν για λόγους και στοιχεία και κοιτούν για σημασίες και συνέπειες. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένα παραδείγματα από αυτούς τους τύπους ερωτήσεων:

- Τι θα έκανες;
- Γιατί θεωρείς ότι αυτή είναι η καλύτερη επιλογή;
- Θα μπορούσε πραγματικά να συμβεί αυτό;
- Τι θα μπορούσε να συμβεί μετά;
- Τι πιστεύεις ότι μπορεί να συμβεί εάν....;
- Τι πιστεύεις ότι το προκάλεσε;
- Αυτό που λες τώρα είναι σε συνέχεια με όσα είπες πριν;
- Πώς αυτό είναι διαφορετικό από....;
- Μπορείς να μου δώσεις ένα παράδειγμα;
- Πού θα πάμε μετά;
- Πού μπορούμε να ανατρέξουμε σε βοήθεια για αυτό;
- Τι εννοείς με αυτή την έκφραση;
- Μπορούμε να εμπιστευτούμε αυτή τη πηγή του υλικού;
- Με ποιους άλλους τρόπους θα μπορούσε να γίνει αυτό;
- Πώς μπορείς να εξετάσεις αυτή τη θεωρία;
- Τι επιπτώσεις μπορεί να έχει αυτή η συμπεριφορά;
- Γιατί ή γιατί όχι;
- Πώς μπορείς να το αλλάξεις αυτό;
- Συμφωνείς με τον συγγραφέα - ομιλητή;
- Η αλλαγή της σειράς θα επηρεάσει το αποτέλεσμα;

Η καλλιέργεια της δημιουργικότητας πρέπει οπωσδήποτε να αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Κλείνοντας, τονίζουμε ότι η καλλιέργεια δημιουργικών τάσεων δε θα πρέπει να επιδιώκεται μόνο μέσα στα πλαίσια κάποιων 'ειδικών ωριαίων ενισχυτικών προγραμμάτων' που θα επαναλαμβάνονται σε αραιά διαστήματα ή σε προκαθορισμένο χρόνο και χώρο. Η επιθυμία για την καλλιέργεια ενός τόσο σημαντικού στοιχείου πρέπει να ξεπερνάει κάθε περιορισμό και να συστηματοποιείται υπεύθυνα, σε κάθε δραστηριότητα που συνοδεύει τη σχολική και εξωσχολική ζωή.